

С.М.Юрій,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС ДЕРЖАВИ ЯК МОДЕЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРАЇНИ

У статті розкрито сутність та економічне призначення платіжного балансу, приділено увагу розрахунковому балансу, вказані причини незбалансованості платіжного балансу, проаналізований фінансовий стан нашої держави, запропоновані шляхи подолання проблемних питань.

Essence and economic setting of balance of payments is exposed in the article, attention calculation balance, indicated reasons of unbalanced of balance of payments, is spared, the financial state of our state, offered ways of overcoming of problem questions, is analysed.

Платіжний баланс відіграє важливу роль у розробленні та реалізації валютної політики держави, яка безпосередньо впливає на стан економіки. Як модель зовнішньоекономічних зв'язків країни, він дає ґрунтовну інформаційну базу для оцінки стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічних відносин. Зокрема, рівень та динаміка його збалансованості за звітний рік надають можливість визначити причини покращення/погіршення кон'юнктури валютного ринку та курсу національної валюти у відповідному році та ймовірну динаміку їх у подальшому, перспективні та проблемні галузі національної економіки, стабільність законодавчої бази, рівень довіри до вітчизняного політикуму. Ось чому слід ретельно планувати та аналізувати статті платіжного балансу, щоб спрогнозувати на перспективу джерела та обсяги надходження валютних коштів у країну та визначити ефективні напрямки витрачання їх за певний період.

До відомих науковців, які в своїх працях розглядали економічне призначення, складові частини та фактори впливу на платіжний баланс, можна віднести М.І.Савлука, С.І.Юрія, С.Л.Боринця, Л.Н.Красавіну, А.С.Філіпченка, Т.С.Шеремета, Є.С.Корнієнко, О.О.Резнікова, О.В.Сніжко та ін.

Метою написання статті є обґрунтування теоретичних аспектів та розробка практичних методів удосконалення діючого механізму розробки платіжного балансу з урахуванням факторів впливу на платіжний баланс України.

Платіжний баланс – це співвідношення між валютними платежами економічних суб'єктів даної країни (резидентів) за її

економічними межами та сумою всіх надходжень, отриманих нею за той же період від інших країн (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць) [1, с.295].

За формою платіжний баланс – це статистичний звіт про надходження валютних коштів у країну та про витрачання їх за певний період у розрізі окремих статей, країн, груп країн. За економічним змістом – це макроекономічна модель, що характеризує стан та динаміку зовнішньоекономічних відносин даної країни із зовнішнім світом.

Баланс, в якому надходження грошових коштів перевищують їх витрачання, називають активним (позитивним), у протилежному випадку – пасивним (від’ємним). Платіжний баланс складається з таких розділів:

• торговий баланс, тобто співвідношення між вивозом і ввезенням товарів;

• баланс послуг і некомерційних платежів (баланс "невидимих» операцій»);

• баланс руху капіталів і кредитів.

Співвідношення вартості експорту й імпорту товарів утворює торговий баланс. Якщо надходження перевищують платежі, то торговий баланс буде активним, а його сальдо – позитивним; якщо платежі перевищують надходження, то торговий баланс буде пасивним, а його сальдо – негативним [2, с.29].

По статті "Баланс послуг" враховується рух коштів у зв'язку з обміном між резидентами і нерезидентами різноманітними послугами. Перелік послуг у міжнародних відносинах постійно розширюється і швидко зростають обсяги новітніх послуг, пов'язаних із розвитком сучасних інформаційних технологій. Це сприяє збалансуванню надходжень і витрат за поточними операціями платіжного балансу з меншим навантаженням на національну економіку.

Баланс руху капіталів і кредитів виражає співвідношення вивозу і ввезення державних і приватних капіталів, наданих і отриманих міжнародних кредитів. По економічному змісту ці операції поділяються на дві категорії: міжнародний рух підприємницького і позикового капіталу.

Особливе місце в платіжному балансі займають операції "Фінансового рахунку", тому що в них враховується не тільки

звичайний рух фінансових ресурсів між країнами, зініційований окремими економічними суб'єктами, а й рух ресурсів на макрорівні з метою балансування платіжного балансу в цілому. Звичайно, це робиться за рахунок статей "Портфельні інвестиції" та "Інші інвестиції" [3, с.129].

Підприємницький капітал включає прямі закордонні інвестиції (придбання і будівництво підприємств за кордоном) і портфельні інвестиції (купівля цінних паперів закордонних компаній). Прямі інвестиції є найважливішою формою вивозу довгострокового капіталу і справляють великий вплив на платіжний баланс. Унаслідок цих інвестицій розвивається міжнародне виробництво, яке інтегрує національні економіки в світове господарство на вищому рівні і міцніше, ніж торгівля.

Поруч з поняттям "платіжний баланс" широко застосовується "розрахунковий баланс". На відміну від платіжного балансу, що включає тільки суму грошових платежів країни і її грошових надходжень за певний період часу. Розрахунковим балансом за певний період прийнято називати співвідношення всіх грошових вимог і зобов'язань даної країни, що виникли за цей період. Оскільки до платіжного балансу входять лише фактично проведені і отримані платежі, в розрахунковий баланс входять всі вимоги і зобов'язання країни щодо інших країн (наприклад, до розрахункового балансу входить весь експорт і імпорт товарів, тоді як до платіжного балансу входять лише фактична виручка від експорту товарів за даний період і фактичні витрати на оплату імпортованих товарів).

Розрахунковий баланс відрізняється від платіжного балансу ще і тим, що складається наперед, щоб знати, як складуться вимоги і зобов'язання майбутніх років.

Однією з проблем платіжного балансу є його нерівноваженість. Існує різноманітний арсенал методів регулювання платіжного балансу, направлених або на стимулювання експорту, або на обмеження зовнішньоекономічних операцій залежно від валютно-економічного стану держави і стану міжнародних розрахунків країни [4, с.98].

Незбалансованість платіжного балансу по поточних операціях і руху капіталів регулюється за рахунок офіційних золотовалютних

резервів Національного банку України. Якщо дефіцит балансу поточних операцій менший, ніж позитивне сальдо рахунку фінансових операцій з капіталом, то запаси іноземної валюти в НБУ збільшаться. Якщо більше, то брак надходжень до країни іноземної валюти по сумі цих рахунків компенсується із запасів НБУ. В сумі сальдо рахунку поточних операцій, сальдо рахунку фінансових операцій з капіталом і зміна офіційних резервів НБУ повинні скласти нуль – це означає, що платіжний баланс у результаті має бути зведений без залишку.

Платіжний баланс відіграє важливу роль у розробленні та реалізації національної валютної політики. Якщо, наприклад, звітний платіжний баланс пасивний і розмір від'ємного сальдо має тенденцію до зростання, це негативно впливає на курс валюти у звітному році і дає підстави очікувати його падіння в наступному році. Якщо така тенденція не відповідає цілям загальноекономічної та монетарної політики, слід застосувати стабілізаційні методи.

Якщо, наприклад, торговий баланс (співвідношення експорту та імпорту) має хронічний і всезростаючий дефіцит, то для оздоровлення національної валюти та, відповідно, економіки, потрібно визначити шляхи скорочення його від'ємного сальдо. Це можуть бути заходи щодо стимулювання розвитку вітчизняного виробництва, зростання його якості й ефективності, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, збільшенню експорту і скороченню імпорту, стабілізації внутрішньої та зовнішньої політики.

За умови дефіцитного балансу послуг, відповідні заходи слід спрямовувати на розвиток усіх видів послуг для нерезидентів, стабілізації чи навіть скорочення зовнішніх послуг для резидентів. Якщо вказані зміни у сфері реальної економіки держава реалізувати не може, то для збалансування потрібно залучати зовнішні джерела, що викличе зростання зовнішньої заборгованості та скорочення резервних активів (золотовалютних запасів НБУ). Проте кожне з цих джерел має свої чітко обумовлені межі, за якими використання їх стає неможливим. У таких ситуаціях держава змушена вдаватися до таких засобів впливу на валютний ринок і платіжний баланс, як:

девальвація національної валюти як засіб стимулювання експорту і скорочення імпорту; запровадження дефляційної політики, спрямованої на зменшення цін і доходів, що сприятиме стримуванню імпорту; посилення контролю за діяльністю всіх національних суб'єктів валютних відносин; посилення обмеження на валютні операції [5, с.131].

З теоретичного погляду, економічна роль платіжного балансу визначається тим, що відображені в ньому обороти безпосередньо впливають на попит і пропозицію на валютному ринку: надходження валюти створює передумови для формування її пропозиції, а платежі - для формування попиту на валюту.

Ці заходи впливу на зменшення дефіциту платіжного балансу можуть здійснюватися кожний окремо або в комплексі залежно від конкретної ситуації, що склалася в економіці країни чи на валютному ринку.

Сьогоднішня ситуація з економічною кризою в світі відображається негативно і на нашій економіці. Нестабільність світової валютної системи погіршує умови міжнародної торгівлі і взаємних розрахунків. В очікуванні зниження курсу національної валюти відбувається зсув термінів платежів по експорту й імпорту: імпортери прагнуть прискорити платежі, а експортери, навпаки, затримують отримання вирученої іноземної валюти.

Зовнішньоекономічна діяльність не була і поки що не стала ефективним джерелом забезпечення України валютою. Поглиблює гостроту ситуації і вплив капіталу за кордон. Основною причиною гостроти проблеми виконання зовнішніх боргових зобов'язань для України є брак валютних коштів. Нестача валютних коштів є причиною ускладнень не тільки щодо розрахунків по зовнішніх державних боргових зобов'язаннях, вона також є причиною виникнення і зовнішніх поточних неплатежів України – за енергоресурси, кредиторської заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності перед зарубіжними партнерами та інших. Якраз через нестачу валютних коштів Україна змушена постійно реструктурувати різні свої боргові зобов'язання, в тому числі поточні заборгованості за енергоресурси та інші сировинні та торгові

поставки в довгострокові державні борги, причому всі реструктуризації здійснені на не вигідних для України умовах, збільшуючи при цьому обсяги зобов'язань за рахунок відсоткових платежів [5, с.135].

Фінансовий стан України від початку 2008 року суттєво погіршився. Посилюється негативна тенденція, відколи з'явився дефіцит торговельного балансу – важливої складової платіжного балансу України. Від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу у 2007 році становило 10 млрд дол. США, що свідчить про значне перевищення імпорту над експортом.

Нині суттєво збільшився відтік коштів з України, тому що у зведеному платіжному балансі з'явився подвійний дефіцит поточного і фінансового рахунків. Це викликано величезними обсягами запозичень, які здійснили приватні структури (фінансові установи, банки, корпорації), а також тим, що населення виводить все більше вільноконвертованої валюти з української фінансової системи.

Дефіцит платіжного балансу України викликають і величезні, нічим не підкріплені соціальні виплати (які мають популістський характер з боку Уряду), а також дефіцит Державного бюджету і необхідність обслуговування зовнішнього боргу держави, що потребує додаткових мільярдів валютних коштів. За станом на 10 жовтня 2008 року, державний борг України складав 78 040 741,25 тис. грн, зовнішній борг – 60 375 282,57 тис. грн, внутрішній борг – 17 665 458,68 тис. грн [6].

Наслідки світової фінансової кризи (суттєве падіння цін та скорочення попиту на зовнішніх ринках) обумовили подальше зниження вартісних обсягів експорту товарів до 5,7 млрд дол. США. Внаслідок зниження зовнішнього попиту та цін третій місяць поспіль продовжують знижуватись вартісні обсяги експорту металопродукції, спричиняючи погіршення платоспроможності металургійних комбінатів та скорочення середньомісячного рівня виробництва в металургійній галузі. Впродовж останніх місяців темпи приросту вартісних обсягів експорту чорних металів суттєво уповільнились (у липні – 109%, у серпні – 68%, у вересні – 48%, у жовтні – 8%) , а місячні обсяги за той же період скоротилися майже вдвічі [7].

Машинобудування також відчуло на собі наслідки

світової рецесії: у жовтні порівняно з вереснем експортні поставки скоротились майже на 20% (обсяги випуску продукції машинобудування знизились у жовтні порівняно з вереснем на 19,9%).

Уповільнення темпів зростання та скорочення обсягів експорту у жовтні порівняно з попередніми місяцями хоча і призвело до деякого уповільнення кумулятивних темпів приросту експорту, однак у цілому за 10 місяців 2008 року вони залишилися ще досить високими внаслідок стрімкого зростання цін на світових товарних ринках у першій половині року.

Що стосується імпорту, то середньомісячні темпи приросту обсягів імпорту після досягнення найвищого рівня у вересні значно уповільнилися у жовтні і склали 27% проти 66% у вересні. Зниження внутрішнього попиту (частково за рахунок призупинення кредитування фізичних осіб) та послаблення обмінного курсу гривні призвели до зменшення обсягів імпорту у жовтні порівняно з вереснем за всіма товарними групами, окрім продукції АПК та легкових автомобілів [7].

Окрім того, дефіциту платіжного балансу сприяє жорстка прив'язка гривні до долара США. Затягування переходу до СПЗ (умовної валюти Міжнародного валютного фонду, яка складається з корзини чотирьох провідних валют світу – долара, євро, англійського фунта стерлінгів та японської ієни) є надзвичайно небезпечним і непродуктивним для фінансового стану України.

Отже, очевидно, що наразі необхідно переглянути базові елементи фінансової та економічної політики нашої держави, підтримати стратегічно виправдану монетарну політику Національного банку України. На жаль, Уряд України сьогодні не здійснює виважених кроків у цьому напрямі, а вдається до державно-соціалістичних, а подеколи й утопічних механізмів замість використання ринкових методів управління економікою країни. Необхідно створити сприятливі умови для розкріпачення підприємницької активності вітчизняного малого та середнього бізнесу, усунувши надмірні бюрократичні перепони і надмірний контроль з боку Державної податкової адміністрації України та інших контролюючих органів, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню підприємницької активності, і, як наслідок,

зовнішньоекономічних відносин.

Список використаних джерел:

1. Савлук М.І., Мороз А.М., Пудовкіна М.Ф. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.
2. Корнієнко Є.С. Платіжний баланс України: основні тенденції та їх економічне значення // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С.28-33.
3. Міжнародні валютно-кредитні відносини: Підручник / За ред. А.С.Філіпенка. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
4. Резнікова О.О. Місце платіжного балансу в системі валютного регулювання // Наукові праці НДФІ. – 2006. – №10-11. – С.96-101.
5. Сніжко О.В., Анісімова О.Ю. Міжчасова концепція платіжного балансу: сутність та використання // Фінанси України. – 2007. – №10. – С.129-138.
6. www.minfin.gov.ua.
7. www.bank.gov.ua.